

Josip Barbarić

Zavod za povijesne znanosti HAZU
Strossmayerov trg 2
Zagreb

NEKE ODREDBE VINODOLSKOG ZAKONA U SVJETLU OBJAVLJENE DIPLOMATIČKE GRAĐE

UDK 930.2:340(497.5)"12"
340.141(497.5)"12"

Izvorni znanstveni članak

*U ovom radu autor nastoji pokazati postojanje živog i organskog običajnog prava među Hrvatima, gdje god se oni nalazili. Četiri poglavlja u ovome radu nastoje potkrijepiti tu tezu. Delikt krađe, što je i prvo poglavlje ovoga rada, u različitim se hrvatskim krajevima kvalificira različito, no načelo je uvijek i posvuda isto. Različite su samo visine novčanih kazni, a one ovise o vrsti krađe, odnosno o predmetu krađe. Što se tiče delikta ubojstva, ono se također kvalificira različito, no načelo je uvijek isto, a primjenjuje se prema okolnostima u kojima je ubojstvo počinjeno. Treće poglavlje govori o nasljednom pravu. U središtu pozornosti toga prava uvijek je neposredni gospodar, dakle onaj koji, primjerice, obrađuje zemlju. Što se tiče nasljednog prava ženâ, ono se ponajviše uređuje slobodnom voljom gospodarevom, ali ona ovisi o običajima, kako to najzornije pokazuje Vinodolski zakon. U četvrtom naslovu ili poglavlju govor je o procesnom pravu, dakle o načinu na koji pokrenuti parnicu, kako izabrati prisežnike, kako dati prisegu. Posebna se pozornost poklanja svjedočanstvu ženâ. Autor ovoga rada smatra da cjelokupno procesno pravo valja promatrati u svjetlu zaključaka Hrvatskoga sabora iz godine 1273. Autorov postupak je u ovom radu jasan: isticanje jedne pravne odredbe Vinodolskog zakona, a zatim njezino uspoređivanje s ostalim odredbama u objavljenoj diplomatskoj građi, a to znači u prvom redu u *Diplomatičkom zborniku*. A posve je irelevantno, da li je riječ o kodificiranom ili nekodificiranom običajnom pravu. Autor na kraju podsjeća da je ovo samo jedan pokušaj mogućeg sagledavanja Vinodolskog zakona u svjetlu sveukupnog običajnog prava među Hrvatima.*

Potreba je čovjekove prirode posjedovati pravnu sigurnost. Tu činjenicu potvrđuju javno proglašeni zakoni otkada je čovjek kao društveno biće počeo oblikovati ljudsku zajednicu. U najodličnijem pak smislu tu činjenicu potvrđuju zakonski običaji (consuetudines) što su se prenosili od pokoljenja do pokoljenja najprije usmenim putem, a onda postali zakonom kad su ih ljudi popisali kako bi se oni bolje sačuvali i kad ih je vrhovna vlast na neki način potvrdila.

Stoga nimalo ne čudi svečani uvod prilikom zapisivanja i proglašavanja Vinodolskog zakona, premda je taj uvod razumljiv i s diplomatskog gledišta, budući da je zakon donesen u obliku svečane isprave.

Vinodolski zakon, Poljički statut i Novigradski zbornik starohrvatskog običajnog prava, što su kodificiranjem postali zakon nakon što ih je prethodno potvrdila ili na drugi način odobrila vrhovna vlast, tri su najpoznatije zbirke hrvatskog običajnog prava. Tragove ostalih zakonskih običaja starog hrvatskog prava koji nisu kodificirani u spomenutim zbirkama, susrećemo u povijesnim izvorima, u prvom redu u diplomatskoj građi, kako objavljenoj tako i neobjavljenoj.

Premda je u uvodnom dijelu Vinodolskog zakona napomenuto da su u njemu prikupljeni običaji koji dotada nisu bili zapisani, pa ako je to istina, tragove tih običaja vjerojatno je moguće pronaći i u drugim predjelima u vlasništvu ili pod upravom krčkih knezova, dapače i u svim ostalim krajevima gdje se nalazio hrvatski živalj. Stoga ćemo na ovom mjestu neke odredbe Vinodolskog zakona sagledati u svjetlu objavljene diplomatske građe što je nastala u vrijeme donošenja zakona, prije njega i poslije njegova donošenja, posebice što se tiče građe koja je nastala na području vinodolske županije ili u drugim knežtvima krčkih knezova.

Premda je Vinodolski zakon zakonito i pravo čedo hrvatskog feudalizma¹, kod njegova su donošenja sakupljeni svjetovni i crkveni zastupnici, no ipak tako da knez, dakle zemaljski gospodar, ima vrhovno pravo, i nijedan zakonski članak nije mogao biti donesen na njegovu štetu. U uvodnom se dijelu kaže da će po jedan primjerak zakona biti sačuvan u svakom gradu, a u njemu da su prikupljeni običaji i naređenja cijele vinodolske općine, drugim riječima, to znači da je u njemu popisana sva usmena tradicija koja je mogla biti u svagdašnjem životu pogrešno protumačena. Izrijekom se, naime, konstatira da ljudi ne poznaju stare prokušane zakone, ili ih krivo i pogrešno poznaju, pa tako zapadaju u zabludu. Zajednička je želja svih sakupljenih predstavnika vinodolskih gradova sačuvati zakone u cijelosti i urediti ih kako bi se izbjegle zablude i kako bi potomci bili sigurni, dakle kako bi posjedovali pravnu sigurnost. Preci su, naime, čuvali i sačuvali te zakonske običaje, ali su ih čuvali neuređene. U Vinodolskom zakonu nema potanko razrađenih pravnih načela, nema teorije prava, tu je prikupljena praksa, u njemu su popisani pravni običaji².

¹ M. BARADA, Hrvatski vlasteoski feudalizam, JAZU, Zagreb 1952, str. 92.

² L. MARGETIĆ, Iz vinodolske prošlosti. Pravni izvori i rasprave, Liburnija-Rijeka; Školska knjiga - Zagreb, Rijeka 1980, str. 9.

Za ovaj rad izabiremo sljedeće teme: krađu, ubojstvo, nasljedno pravo s posebnim osvrtom na nasljedstvo u ženskoj lozi i procesno pravo.

1. Delikt krađe

U hrvatskim se krajevima delikt krađe ne kvalificira na jednak način. Dosljedno tomu, za krađu istih stvari učinjenu u sličnim ili istim okolnostima primjenjuju se različite kazne, a pri njihovu utvrđivanju primjenjuje se različiti postupak.

Vinodolski zakon vodi računa o različitim vrstama krađa i okolnostima u kojima su one počinjene. Primjerice, krađa povezana s provalom počinjena danju ili noću; krađa iz staje, s gumna, iz ulišta; krađa uz povik »pomagajte«; krađa u mošuni; krađa sijena iz stoga; krađa u pristaništu danju ili noću; krađa od kneza, potknežina ili njihovih službenika; krađa crkvenih stvari, samostanskih ili opatijskih; krađa povezana s razbojstvom na putu; krađa stoke. Od delikta krađe okrivljeni se može oprati pred 25, 12 ili 6 porotnika, a kazne za teže krađe kreću se od 24 do 50 libara te plaćanje dvostruke ili sedmorostruke štete, a za obične krađe među žiteljima Vinodola kazna je iznosila 40 soldina. Imajući samo ovu posljednju kaznu u vidu, neki su zaključili da su kazne za delikt krađe u Vinodolu bile vrlo blage³. No ako se uzmu u obzir kazne za krađu od kneza i njegovih službenika, kazne su mnogo strože, budući da je kradljivac morao dati od 3 do 6 volova za ukradenu stvar, računajući vola po 8 ili 10 libara, kako je navedena njegova cijena u Vinodolskom zakonu. Istina, ovdje je kazna povezana s razbojstvom. Pitanje reguliranja materije o krađi nije sustavno obrađeno, kao što nije sustavno obrađeno nijedno drugo pitanje, nego valja konzultirati različite članove Vinodolskog zakona⁴.

Nešto više od stotinu godina kasnije od donošenja Vinodolskog zakona susrećemo gotovo iste odredbe o krađi, što su oživiljene na dogovoru u Novom između predstavnika Drivenika, Grižana, Belgrada i Kotora. Tu je utvrđena visina kazne za pojedine vrste krađa. Prije utvrđivanja visine kazni redaktor isprave veli: »Vidivši stare zakoni, ki su prie bili i su e potvrdili meju sobom«. Zatim se navode ove vrste krađa: u gradu ili na selu, iz stoga, ulišta, kuće »ka ima kluč driven«, iz mošune, staje, s ledine, zatim krađe pastira. Za sve navedene vrste krađa, ukoliko se osumnjičeni želi oprati, ima dovesti 12 porotnika, a ako mu se dokaže krivica, platit će gospodaru 12 mjera (soldina). Tko krađe iz kuće ima dovesti 6 porotnika i platiti 6 mjera. Pastir pak kradljivac ima uzeti štap i zauvijek napustiti onaj kraj. Govori se također o naknadi štete⁵. Zanimljivo je uočiti da su taksativno navedene sve vrste krađa kao i u Vinodolskom zakonu, ali se ovdje ne spominje povik »pomagajte« i krađa od kneza i kneževih službenika.

³ V. MAŽURANIĆ, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik. Pojam »Krađa«. JAZU, Zagreb 1908–1922, str. 531.

⁴ Vinodolski zakon, čl. 6–11; 35–37.

⁵ Dj. ŠURMIN, Hrvatski spomenici (Acta Croatica). JAZU Monumenta h. ill. Slavorum meridionalium, br. 33, str. 99–100.

Za slične krađe u Dubrovniku godine 1235. izdaje se ova odredba: ako muž slobodnjak ili slobodna žena, danju ili noću, uđu u tuđi vinograd te odnesu jednu veku ili karatel (posudu) grožđa ili drugog voća, i budu uhićeni, platit će kuriji šest perpera⁶. Zanimljivo je rješenje jednog slučaja krađe u Dubrovniku iz godine 1254. Vrijednost ukradenih stvari prema izjavi oštećenoga iznosi 12 perpera. On ima pravo na naknadu štete. Dubrovački sud, međutim, od dvojice rodaka osumnjičenoga kradljivca naplaćuje po slobodnoj procjeni određenu kaznu za krađu, budući da je osumnjičeni pobjegao. Oštećena osoba upućuje molbu da joj se od oduzete svote namiri 12 perpera. Odgovor kneževih ljudi glasi: 'Sve što smo od te dvojice ljudi oduzeli, oduzeli smo ovlaštenjem što ga po zakonu imamo nad zločincima. Tebi od toga ne pripada ništa, već sva svota ide u korist općine. Od kradljivca naime, koji je tebe pokrao, ništa nismo oduzeli, budući da je pobjegao. Mi smo mu dali rok u kojem se ima pojaviti na sudu i platiti kaznu za krađu kao i vrijednost ukradene robe. Ti pak kao oštećena stranka imaš pravo naplatiti štetu od 12 perpera samo od kradljivca, a on će isto toliko, po dubrovačkom statutu, platiti općini'. U presudi također stoji da se pokradena stranka ima zakleti drugom svojom rukom na evandjelje da vrijednost ukradenih stvari uistinu iznosi 12 perpera. Tih 12 perpera oštećeni može uzeti samo od kradljivca, budući da je dokazano tko je kradljivac, a isto će toliko uzeti i dubrovačka općina. Kod prve dakle naplate kazne od dvojice rodaka osumnjičenoga nema podvostručenja kazne, a ni oštećeni po postojećim zakonima i običajima ne može ništa dobiti. Tek kad se izravno od kradljivca uzme novčana nadoknada, onda se naplaćuju i kazna i šteta. Vjerojatno je općina u tom slučaju vraćala naplaćenu kaznu kradljivčevim rodacima. Još nešto, obvezno je provesti sudski postupak koji se sastoji od prisege oštećenoga da vrijednost ukradenih stvari iznosi onoliko koliko on stvarno traži.⁷

Uređujući odnose između gospodara i podložnika godine 1293, meštar ivanovaca u Čičanu, zajedno sa žiteljima Čičana, donosi presude za krađu, požar i prolijevanje krvi. Za svaki će takav delikt kazna iznositi 12 denara, od kojih će dvije trećine ići meštru, a treća seoskom španu⁸. Dakle, provodi se sudski postupak, a u čemu se on sastojao, nije pobliže određeno, pa valja pretpostaviti da se odvijao po zakonskim uredbama koje su vrijedile u sjevernoj Hrvatskoj. Feudalnom gospodaru ide najveći dio kazne. O šteti se ne govori ništa, a isto se tako ne govori o oštećenome. Građanima pak u Vukovarskoj županiji ne može se suditi drukčije, nego po običajima kraljevstva. Kao javni kradljivci osumnjičeni su i optuženi na zboru plemića u Vukovaru god. 1390. kovač novca Stjepan i neki njegovi drugovi. A budući da ih Ladislav iz Monoštora nije mogao privesti na mjesto gdje bi im se pravda podijelila po običaju kraljevstva, s dvadeset i devetoricom porotnika položio je za njih prisegu i otklonio svaku sumnju⁹. Toliko je porotnika bilo neophodno

⁶ T. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (CD) III, br. 381, str. 439.

⁷ CD IV 485, 555–556.

⁸ CD VII 113, 133–135.

⁹ CD XVII 232, 320–321.

po svoj prilici stoga, što su Stjepan i drugovi bili osumnjičeni zbog delikta kovanja lažnog novca koji se oštro kažnjavao.

Krađa kao oduzimanje stvari u svrhu sticanja protupravne koristi, opisana i kodificirana u Vinodolskom zakonu, sadrži osnovne elemente rimskog prava o poimanju krađe. Ponajprije pojam se krađe uzima u prilično širokom smislu, pa se često današnji pojam krađe miješa s nasiljem, otimačinom, razbojstvom i sl. Kradljivac ima biti zatečen (manifestus) i protiv njega ima se pred dvorom podnijeti tužba i pokrenuti postupak. U nekim se odredbama hrvatskog običajnog prava nazire i strogost kojom rimsko pravo postupa s javno prokazanim kradljivcima. Nekoć je naime kradljivac, zatečen noću, mogao biti ubijen, a isto tako i danju, ako se opirao oružjem u ruci. No oštećeni je u tom slučaju morao vikati, odnosno povicima uzbuditi kraj, susjede, kako bi oni bili svjedoci. Stoga je kazna za krađu u rimskom pravu bila u mnogim slučajevima smrt ili ropstvo. Tek je kasnije ova strogost bila zamijenjena novačnom kaznom u četverostrukom iznosu od vrijednosti ukradenog. U Vinodolskom zakonu susrećemo povik »pomagajte«, a isto tako vrlo velike kazne, posebice ako je stvar ukradena od kneza, potknežina, njihovih službenika, od crkve itd. Otkriveni, javno prokazani kradljivac, bio je dužan štetu za ukradenu stvar nadoknaditi i povrh toga platiti kaznu, a oštećeni nije morao dati prisegu da je ukradena stvar pripadala njemu.

2. Zločin ubojstva

Premda se čini da je pravna materija Vinodolskog zakona o ubojstvu nejasna, neodređena i donesena nekako općenito, ipak valja reći da Vinodolski zakon 'pretpostavlja' općeprihvaćena načela u pogledu pravne materije o ubojstvima. Ako se Vinodolski zakon promatra kao jedan kodificirani i svršeni zakon, može se zaključiti da on ne vodi dovoljno računa o promišljenom i nasilničkom ubojstvu i da ga ne razlikuje od nehotičnog ubojstva¹⁰. Međutim, i u najstarijoj diplomatskoj građi postoji razlika između promišljenog i pripremljenog ubojstva te ubojstva iz nehata, što potvrđuju visina i vrsta kazne za ubojstvo. O materiji ubojstva Vinodolski zakon raspravlja u nekoliko članova¹¹. Ako je ubijen potknežin, sluga kućne družine kneževe, perman, a ubojica nije uhićen, knez uzima vraždu¹² »kakvu i koliku hoće«. U tom se slučaju polovica kazne uzima od šire obitelji zločinca, a polovica se oduzima od ubojice. Ako je zločinac uhićen, nad njim knez vrši odmazdu kakvu hoće, a šira obitelj nije dužna dati ništa¹³. Ako se dogodi ubojstvo kmeta, ubojica plaća 100 libara rodbini, a dvije libre općini dotičnoga grada. Od tih 100 libara polovicu dobijaju djeca ubijenoga, a polovicu srodnici. Ako ubojica pobjegne, polovicu kazne plaćaju njegovi izravni nasljednici,

¹⁰ L. MARGETIĆ, Iz vinodolske prošlosti, 161–162.

¹¹ Vinodolski zakon čl. 29, 31, 68, 71.

¹² Vražda (vražba) – compositio pecuniaria pro homicidio vel membrorum mutilatione (v. V. MAŽURANIĆ, Prinosi, »Vražda«, str. 1603).

¹³ Vinodolski zakon čl. 29.

ako ih ima, a drugu polovicu srodnici. Ako ubojica bude uhićen, plaća sve sâm, a srodnici ne plaćaju ništa¹⁴. Netko se može opravdati od ubojstva prisegom pred 50 porotnika. Ako porotnika nema, sâm prisizhe toliko puta koliko porotnika nedostaje¹⁵. Ako netko noću ubije razbojnika, jer ga nikako ne može uhvatiti i tužiti, neće odgovarati nikako¹⁶.

U Zadru se godine 1275. vodi sudski postupak zbog dvostrukog ubojstva koje je bilo promišljeno, dolozno i kulpozno, no u korist ubojice išle su olakotne okolnosti, budući da su dvije obitelji bile već dulje vrijeme u svadi. Radoslav i Dačoj Draginić vode parnicu protiv Jurka Kačića koji je ubio Jurka i Ivana Draginića. Sud se ujedno bavi različitim drugim neprijateljstvima između tih dviju obitelji, kao što su grabež, paljenja i nanošenja drugih šteta što su prethodile ubojstvu, o čemu je sud vodio računa pri odmjeravanju kazne ubojici. Uz redovne suce suđenju prisustvuje i konsudac Pribinja, sin bibrirskoga kneza Danijela, a postupak se vodio po nalogu zadarskoga kneza i primorskog bana Pavla Bibrirskog. Presuda obuhvaća ove elemente: stranke ponajprije postižu nagodbu; nijedan sud ne može više progoniti Jurka Kačića zbog ovog ubojstva, jer je on dao zadovoljštinu isplativši 40 zlatnih romanata (bizancija) Draginićima, o čemu su Draginići dužni svjedočiti na svakom sudu ako bi došlo do ponovnog postupka. Polovicu svote Jurko Kačić isplatit će do blagdana sv. Mihovila, a drugu polovicu do sljedećeg Božića. Ukoliko to prekrši, platit će 100 bizancija sucima, a 100 protivnoj stranci¹⁷. O isplaćenju kazni sačuvane su dvije namire, čime je ovaj slučaj ubojstva bio sudski okončan¹⁸. Iz te presude proizlazi da su se stranke imale na neki način sporazumjeti ili nagoditi. Pri tome osuđena stranka ima steći sigurnost da za isti zločin ne može više odgovarati pred nekim sudom. Tu joj sigurnost pružaju upravo tužitelji koji su parnicu pokrenuli i dobili. Zanimljivo je primijetiti kako je svota podijeljena: ona sva ide obitelji odnosno nasljednicima ubijenoga. Tek ako stranka ne izvrši presudu, onda jedan dio drastično povećane kazne ubojica ima dati sucima, a drugi dio rodbini.

Knez Gilet u Požeškoj županiji daje zauvijek svom službeniku Hipolitu, bratu ubijenoga Peronija, kao naknadu za ubojstvo što ga je knez počinio slučajno, cijeli posjed Završje. Ako bi netko oduzeo Hipolitu taj posjed, knez Gilet i njegovi nasljednici dužni su dati Hipolitu i njegovim nasljednicima jedan drugi posjed iste veličine i kakvoće. Isprava je načinjena pred Požeškim kaptolom kao vjerodostojnim mjestom godine 1290. – Ovaj dakle slučaj ubojstva počinjenog slučajno, pretpostavlja neki sudski proces na kojemu je nehat dokazan, a Požeški se kaptol ovdje pojavljuje kao vjerodostojno mjesto u pravnoimovinskim pitanjima. Novac kao naknada za ubojstvo iz nehata ovdje se ne spominje. Pojavljuje se nepokretno i trajno dobro, posjed koji će nasljednici ubijenoga uživati od pokoljenja do pokoljenja¹⁹.

¹⁴ Ondje čl. 31.

¹⁵ Ondje čl. 68.

¹⁶ Ondje čl. 71.

¹⁷ CD VI 99, 111–112.

¹⁸ CD VI 115, 128; 145, 159.

¹⁹ CD VI 591, 702–703.

U već spomenutom uređenju odnosa između ivanovaca i podložnika u Čičanu godine 1293. za ubojstvo sugrađanina ubojica će platiti 100 pensa (najvjerojatnije) nasljednicima ubijenoga, a meštru ivanovaca pet pensa. Isto će toliko za ubojstvo platiti i stranac. Ako ubojica nađe zaklon i spas u samostanu, meštar ga nije dužan izručiti njegovim progoniteljima zbog opasnosti od prolijevanja krvi. Dapače, meštar će ga prema svojim mogućnostima štiti sve dok stranke ne postignu nagodbu. Ako meštrovo posredovanje prilikom nagodbe ne uspije, pustit će ubojicu da ode nakon što primi od njega jednu marku. Sve dok se ubojica ne sporazumi sa svojim progoniteljima, nitko ne smije dirati njegova dobra niti uznemirivati njegove zakonske nasljednike²⁰.

Godine 1301. dolazi do potpisivanja ugovora između Dubrovačke republike i srpskoga kralja Milutina, kojim se ugovorom reguliraju međusobni odnosi i rješavaju sporovi što mogu nastati između srpskih i dubrovačkih građana²¹. Međutim, tim ugovorom nije bio riješen slučaj ubojstva. Stoga se Dubrovnik obraća venecijanskom duždu i traži dopuštenje da smije postupiti po srpskom običaju. Srpski, naime, kralj Stefan Uroš II Milutin, u slučaju da Srbin ubije Dubrovčanina, ne daje smaknuti svoga podanika, nego ubojica za počinjeni zločin plaća 500 perpera, dok u Dubrovniku kneževa naredba propisuje »oko za oko, zub za zub«, tj. ako netko nekoga ubije i sâm mora umrijeti. Dužd odgovara da Dubrovnik pošalje poslanstvo kralju Milutinu i pokuša mu rastumačiti kako svaki, božanski i ljudski zakon, naređuju da ima umrijeti onaj koji ubije drugoga i da je to praksa posvuda u svijetu. Neka mu Dubrovčani predlože, a to je ugodno Bogu i ljudima, da i on u svrhu pravednosti dadne smaknuti svakog svoga podložnika koji ubije dubrovačkog građanina, kao što će i Dubrovnik smaknuti svoga građanina koji počinu ubojstvo srpskog podložnika. Ako srpski kralj na to pristane, neka se provodi ta praksa. A ako srpski kralj ne bude zadovoljan takvim dijeljenjem pravednosti, nego poželi sačuvati običaj o plaćanju 500 perpera za ubojstvo, tada Dubrovnik može prihvatiti srpski običaj i naplaćivati naknadu za ubojstvo, a može se držati i svoga zakona. Ako bi Dubrovnik prihvatio srpski običaj, tada dužd suspendira izvršavanje zakona koji vlada za slučaj ubojstva u Dubrovniku²².

Ako se ubojstvo dogodi na području Zagrebačke biskupije, ubojica na temelju isprave zagrebačkog biskupa Augustina Kažotića iz godine 1316. plaća arhidakonu jednu marku. Ako se naknada novčane kazne od ubojice može postići putem suda, ili putem nagodbe s rodbinom ubijenoga, tada se arhidakonsko pravo ostvaruje putem jamaca koji sahranjuju ubijenoga, ili zaloga. Ako je ubojica pobjegao, arhidakon ne može ostvariti svoje pravo putem jamaca, osim kad se naknadno ostvari plaćanje naknade odnosno kazne za ubojstvo. Ako zemaljski gospodar zaplijeni dobra ubojice koji je pobjegao, tada se od tih dobara isplaćuje i arhidakonsko pravo, kada sudac ili koja druga nadležna ličnost primoraju ubojičine nasljednike da dadnu nov-

²⁰ CD VII 113, 133–135.

²¹ CD VIII 19, 21–22.

²² CD VIII 143, 154–155.

čanu zadovoljštinu rodbini ubijenoga, tada se od tih nasljednika isplaćuje i arhidakonsko pravo²³. O isplati marke arhidakonu kao dijela zadovoljštine za ubojstvo, *Statuti Zagrebačkog kaptola* vele: 'Svaki ubojica ima isplatiti srebrnu marku arhidakonu, ili kojega drugoga novca u opticaju', prema ispravi biskupa Augustina Kažotića. Ta se marka nekoć davala kraljevskoj komori, a kraljevskom je darovnicom prešla na arhidakone, i ta odredba vrijedi za područje cijeloga Ugarskoga kraljevstva²⁴.

U jednom se sudskom dokumentu koji je sastavljen u šimeškom samostanu sv. Egidija godine 1318. spominje kako ubojica ima biti predan magistru Ivanu i njegovoj braći zbog odmazde i sjećanja udova. To se određuje »more regni consueto et iuris ordine observato«.²⁵ Ubojica Dešen osuđen je godine 1345. u Moravču (Sv. Ivan Zelina) na plaćanje krvarine, i to ovom dinamikom: 8 maraka odmah, 9 maraka za blagdan očišćenja Marijina i 9 maraka za blagdan sv. Jakova. Posljednju ratu ubojica nije isplatio, pa se nasljednik ubijenoga ovlašćuje da postupi po zakonu i pokrene sudski postupak²⁶. Vojvotkinja Margareta godine 1355. zabranjuje ubojicama ulazak u grad Grič i naređuje da ih se progna iz grada i općine²⁷. Za slučaj ubojstva u samoobrani, Koprivnica godine 1376. donosi odredbu po kojoj se najprije konstatira da su koprivnički građani izloženi napadajima na vlastite osobe i imovinu u gradu i izvan grada. Ako stoga građanin Koprivnice u samoobrani ubije nekog stranca koji ga je napao, ubojicu grad ne može osuditi na smrt, dapače sav teret i obveze za ubojstvo koje padnu na njega čitava će općina zajedničkim silama preuzeti na sebe²⁸. Godine 1390. u skladu sa zakonima u Griču je bio ubijen jedan kaptolski sluga, poznati zločinac, zbog zlodjela počinjenih u njihovu gradu. Ban pokreće postupak protiv žitelja Griča. Građane u zaštitu uzima kraljica Marija i obrazlaže da oni potpadaju pod tavernikov sud, a ne pod banski²⁹.

U *Novigradskom zborniku starohrvatskog običajnog prava* čl. 13. kaže: Isto tako tko bi preotimao zemljište za drugoga ili protivpravno prisvajao ili više oduzimao jednom gospodaru da dade drugomu, i ako ubije, dobro je ubijen, nije krivac za ubojstvo³⁰.

3. Nasljedno pravo

»Consuetudo Croatorum«, o kojoj se često govori u raspravama o Vinodolskom zakonu, izrijeком se u najviše slučajeva spominje u diplomatskoj

²³ CD VIII 350, 426–427.

²⁴ *Statuta capituli Zagrabiensis* (v. *Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis*, izd. TKALČIĆ, str. 88–89, Zagreb 1874, sv. II).

²⁵ CD VIII 410, 507.

²⁶ CD XI 173, 224–225.

²⁷ CD XII 212, 282.

²⁸ CD XV 140, 200–201.

²⁹ CD XVII 230, 319.

³⁰ M. BARADA, *Novigradski zbornik starohrvatskog običajnog prava*. Dodatak knjizi: *Starohrvatska seoska zajednica*, izd. JAZU, Zagreb 1957, str. 166.

građi kad je riječ o pitanjima nasljedstva, bilo u muškoj ili ženskoj lozi, odnosno kad je riječ o pravnim normama što uređuju prijelaz vlasničkih prava od jednoga subjekta na drugi.

Bit je nasljednog prava *secundum consuetudinem Croatorum* u tome što je ono plemensko i rodovsko, a pleme i rod uzeti su ovdje u jednom širem, odnosno u smislu nekog gospodara koji ima, ne stvarno vlasništvo nad nekretninama, nego njima raspolaže *secundum consuetudinem* u slučaju kad bi one trebale promijeniti vlasnika ili postati ošasno dobro. Ovaj međutim sustav plemenskog prava na neku vrstu vlasništva nije razrađen u Vinodolskom zakonu, pa neki odatle zaključuju da u njemu nema riječi o rodovskom ili plemenskom dobru³¹. O stvarnom, međutim, pravu vlasništva nad nekretninama malo se govori kad je u pitanju pojedinac, posebice kad ga se stavlja u odnos prema feudalnom gospodaru. Svakako, nakana je zakonodavca ne ostaviti zemlju bez neposrednog proizvođača. Taj, međutim, neposredni proizvođač, kao neposredni gospodar zemlje, neće imati korjenito vlasništvo nad zemljom, ali je uz nju vezan kao pravi proizvođač koji zemaljskom gospodaru daje što mu po feudalnom uređenju ima dati³². U tome je ključ svega. Stoga u Vinodolskom zakonu nisu nasljednici nekretnina samo potomci u muškoj lozi, nego i žene, bez obzira na različita mišljenja o pravu nasljedstva žena³³. Presudna je sposobnost izvršavanja obveza. Tim prije što je pitanje nasljedstva u ženskoj lozi i u drugim hrvatskim krajevima, barem nekim, uspješno riješeno na ovaj ili onaj način, kako to pokazuje običajno ili statutarno pravo. No uvijek se postavlja pitanje: odakle je pravo nasljedstva žena na nekretnine stiglo u statutarno pravo? U Vinodolu je nasljedstvo žena dato na volju knezu. Nijedna, međutim, žena ne može ostati neopremljena. Ta briga za žensku opremu regulirana je u pojedinim krajevima različito, ali je ipak posvuda u diplomatskoj građi uočljiva.

Pitanje nasljedstva i ošasnog dobra općenito na dobru ivanovaca u Čičanu riješeno je godine 1293. ovako: ako tko od žitelja Čičana umre bez nasljednika, njegova pokretna i nepokretna dobra prelaze na braću, rodbinu ili kojigod drugu osobu, pod uvjetom da nasljednik želi ostati u Čičanu. Ovo »ostati u Čičanu« ne znači drugo nego ispunjavati obveze prema feudalnom gospodaru. Sâm vlasnik u Čičanu ima pravo oporučno ostaviti svoja dobra nasljednicima; Meštar ivanovaca nema nikakva prava nad tim dobrima³⁴. Među povlasticama Jurja Šubića Omišu iz godine 1315. nalazi se i ova: ako tko od Omišana umre bez nasljednika, slobodno može svoja nasljedna i stečena dobra ostaviti kome hoće; a ako umre bez oporuke, njegova dobra ostaju bližim rođacima do šestog koljena³⁵. Ostavljajući godine 1348. bibriskim franjevcima neke nekretnine, Ivan, sin bibriskoga kneza Stipka, veli

³¹ L. MARGETIĆ, Iz vinodolske prošlosti, str. 164.

³² Vinodolski zakon, čl. 32.

³³ L. MARGETIĆ, Iz vinodolske prošlosti, str. 164; M. BARADA, Hrvatski vlasteoski feudalizam, str. 48; M. KOSTRENCIĆ, Vinodolski zakon, str. 202.

³⁴ CD VII 113, 133–135.

³⁵ CD VIII 322, 394–396.

da njegovoj darovnici nitko ne može protusloviti, pa niti »neki običaj Hrvata koji zabranjuje da nitko ne može dati svoja dobra drugima, nego samo krvnim rođacima ili rodbini«³⁶. Kastelan ostrovički Ivan Gorjanski pred svojim sudom u Podgrađu godine 1379. donosi presudu u pitanju nasljedstva po liniji rodbinstva. U presudi se kaže: 'Pošto je po zahtjevu hrvatskog prava (*iuribus Croaticis dicantibus*) proteklo prvo, drugo, treće, četvrto, peto, šesto, sedmo i posljednje osmo ročište, pošto su se prikupili dokazi i iskazi svjedoka, poslan je pristav Radoslav na lice mjesta, budući da želimo poštivati hrvatska prava (*iura Croatorum observare volentes*), da ondje obavi izmjeru posjeda'. Presuda se pak donosi sa skupinom hrvatskih plemića (*consilio et deliberatione quamplurimorum nobilium Croatorum*)³⁷.

Sudbeni stol u Kninu godine 1451. presuđuje u parnici između Marka Deaniševića i Jurja Henčića iz Srba, jer sud u Srbu nije donio presudu, pa se veli: »Upitajte nam pristava, kako nam je dug tekal, t' r nam odlučite ča je pravda i zakonu h'rvackomu ugodno«³⁸. I općenito je Knin oduvijek *sedes iudiciaria Croatorum*³⁹. Na tom se sudištu rješavaju i sporovi o nasljednim dobrima Frankapana⁴⁰. Kralj Sigismund banu Talovcu godine 1437. naređuje da ne postupa prema nasljednim frankopanskim dobrima u Bužanskoj županiji protiv običaja koje valja poštivati⁴¹. O pitanju nasljednih dobara frankopanskih sud u Kninu godine 1435. postupa *secundum consuetudinem regni Croatiae* i pita da li je ban Nikola mogao zakonski prenijeti dobra, što ih je primio od kralja Sigismunda u zalog, na svoga sina Nikolu Frankapana. Sud presuđuje da je po običajima kraljevine Hrvatske mogao i smio spomenuta dobra, to jest županiju Bužan, dati i pokloniti svome sinu i njegovim nasljednicima⁴². Zanimljivo da jedna pravnoimovinska parnica, vođena u Kninu godine 1361. sadrži i ovu klauzulu: »Nismo smjeli donositi presudu prema običaju Hrvata i Dalmatinaca, već prema ugarskom zakonu i običaju« (*non more aut secundum consuetudinem Croatorum et Dalmaticorum, sed iuxta legem et consuetudinem Hungaricalem iudicare deberemus*)⁴³.

Miraz je općepoznata činjenica kad je riječ o ženskoj lozi. Donoseći zakon o mirazu, Dubrovnik godine 1235. ne spominje nekretnine i nasljedstvo u pravom smislu riječi kako ga spominje Vinodolski zakon, nego samo govori o mirazu u novcu, naknadi za ukras glave, ušiju i ruku te načinu odijevanja djevojaka i žena u Dubrovniku⁴⁴. O ženskoj četvrtini, u smislu hrvatsko-

³⁶ CD XI 345, 453–455.

³⁷ CD XVI 22, 28–29.

³⁸ Šurmin 113, 193–196.

³⁹ *Thalloczy L.* – BARABAS SAMU, *Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus* II 159, 161–165.

⁴⁰ *Isti*, I 273, 267. 270.

⁴¹ *Isti*, I 288, 285–286.

⁴² *Isti*, I 269, 256–258.

⁴³ CD XIII 127, 185–190.

⁴⁴ CD III 379, 435–438.

ugarskog prava, postoji mnoštvo dokumenata, no ovdje je također riječ o opremi, a ne o nasljedstvu u smislu Vinodolskog zakona⁴⁵.

Godine 1292. vodi se pred šibenskim knezom parnica o nasljedstvu žena. Građanka grada Šibenika Slava udala se prije 32 godine u Zadru. Poslije njezine smrti nasljednici njezinih dobara u Zadru pokreću pred šibenskim sudom parnicu i zahtijevaju 1.000 libara i dio dobara što ih je, po njihovu mišljenju, Slavi dugovala njezina rodbina. Šibenski sud donosi presudu u kojoj se kaže da je prije 32 godine u Šibeniku vladao običaj da samo muški baštinici imaju pravo na baštinu, pa zahtjev Slavinih nasljednika nije opravdan. Takav je, naime, običaj vladao kada se Slava udavala. Posebice se ističe da se sada u *Statutu* grada Šibenika nalazi odredba da i nasljednici u ženskoj lozi imaju pravo na nasljedstvo, ali da prije 32 godine žene nisu imale to pravo⁴⁶. Godine 1331. Dobrina kći Bratoslava dobija kao miraz svu očevinu koju je otac imao na Lastovu, kako kretnine tako i nekretnine⁴⁷. Trogiraniu Jakovu žena kao miraz donosi novac i nekretnine: oranicu, maslinjak i kuću. U slučaju, međutim, muževe smrti, rastave ili u nekom drugom slučaju žena, po običaju grada Trogira uzima donesena dobra natrag⁴⁸. Miraz se dakle sastojao i u nekretninama, ali donositeljica nije imala korjenito pravo vlasništva nad njima. Kako iza smrti krčkoga kneza Stjepana njegova dobra ne bi ostala ošasna ako umre bez muškog potomka, Karlo Drački izdaje mu godine 1386. povlasticu po kojoj sva dobra u županiji modruškoj i knežiji krčkoj može naslijediti njegova kćerka Elizabeta. U povlastici se izričito navodi da se ovo ovlaštenje daje protiv zakona i uredbe Ugarskog kraljevstva. U vezi s prenošenjem toga nasljedstva, sve dosada izdane isprave koje se protivie novoj povlastici, dokidaju se i poništavaju⁴⁹. Čl. 5a *Novigradskog zbornika* kaže: Također kad umiru vlastela, a poslije njih ostane imanje, to ona djevojka, koja se ne uda, može plodouživati imanje i za nuždu založiti ga i prodati. b) a ona koja se uda, ne može plodouživati imanje, nego prelazi na braću... koja su bližnja po imanju; a ako ne bi bilo takve braće... prelazi imanje na vladara koji vlada onim krajem⁵⁰.

Nasljedno pravo *secundum consuetudinem Croatorum* valja uklopiti u širi kontekst baštine čovječanstva koja ima svoje konotacije u Bibliji⁵¹, u rimskom pravu i u običajnim pravima pojedinih naroda. Ipak u Hrvata je nasljedno pravo specifično, posebice što se tiče nasljedstva u ženskoj lozi, o čemu pojedinim krajevima naseljenim žiteljima hrvatskim vladaju različiti običaji.

⁴⁵ Usp. CD VI 160, 173.

⁴⁶ J. BARBARIĆ – J. KOLANOVIĆ, *Diplomatarium Sibenicense*, br. 72, 150–155, Šibenik 1986.

⁴⁷ CD IX 468, 577–578.

⁴⁸ CD XVI 19, 22–23.

⁴⁹ CD XVII 2, 2–3.

⁵⁰ M. BARADA, *Starohrvatska seoska zajednica*. Dodatak, str. 160–161.

⁵¹ Usp. *Levitski zakon* i *Ponovljeni zakon*.

3. Procesno pravo

a) Sud se nakon podignute tužbe obično vodi pred dvorom. Zločin se dokazuje svjedocima, a ako ih nema, dokazuje se zakletvom pred porotnicima. Više članova Vinodolskog zakona govori o dokaznom postupku⁵². Da li je bilo lako osloboditi se optužbe i ostati čist pred zakonom? Premda tako izgleda, čini se da u praksi nije bilo baš tako. Osumnjičeni je morao birati porotnike u određenom krugu, čini se među rodbinom⁵³. Kad ih ondje nije mogao pronaći u dovoljnom broju, osumnjičeni je davao prisegu pred porotnicima toliko puta koliko mu je porotnika nedostajalo, a što je zavisilo od težine zločina za koji je bio osumnjičen. Budući da je prisega jedno od naj-snažnijih sredstava u dokaznom postupku, krivokletstvo se najoštrije kažnjavalo. Krivokletnik je za lažno svjedočanstvo davao vola ili 8 libara, a optuženi se u svemu solobađao. Krivokletnik nije više smio biti svjedok, osim ako mu je to dozvolio knez. U dokaznom postupku morao je baš sve dokazati, inače je bio kažnjen⁵⁴.

Krivokletstvo se oštro kažnjavalo i u drugim sredinama. Godine 1174. Split donosi zakon o svjedočenju žena i o kaznama za muškarce koji su davali lažnu prisegu. Za valjano svjedočanstvo dovoljna su bila dva ili tri svjedoka, dok su se u Vinodolu tražila dvojica svjedoka. Ipak, ako bi neki muškarac bio uhvaćen u otvorenom krivokletstvu, ili mu se naknadno dokazalo da je lažno svjedočio, nije više mogao biti primljen za svjedoka i nije mogao dati prisegu ni za sebe ni za druge. U Vinodolu je krivokletnik to mogao učiniti, ali uz posebno kneževo dopuštenje. Istom zgodom Split također odlučuje: ako je zbog neke krađe nekom čovjeku naređeno da položi zakletvu, onaj koji je zakletvu dao, imao je ovlaštenje uzeti po svojoj volji porotnike⁵⁵. O prisizanju na sudu i pozivanju na Vinodolski zakon obilna se građa nalazi u *Acta Croatica*. Tako, primjerice, u sporu između Ledenica i Novigrada godine 1309. zbog posjedâ, Ledeničani nisu dali zakletvu na koju ih je sud obvezao⁵⁶. Poklanjajući hreljinskim fratrima sjenokošu, u darovnici se veli: »Andrij kanta tu senokoš po zakonu vinodolskom«⁵⁷. A u pravnoimovinskom sporu između Bakra i Hreljina naređena je također rota od 12 žitelja Bakra, međutim: »Rečeni Hrilane staše i čekaše ondi dokle zvezde nebeske pokazāše se, po običaiu zakona vinodolskoga«⁵⁸. »Čekati do zalaska sunca« prastari je hrvatski običaj. Vijeće umoljenih godine 1462. na molbu grada Šibenika donosi ovu odluku: budući da je dužnost onih koji upravljaju gradovima sprečavati i zabranjivati grijeha koji vrlo lako mogu izazvati srdžbu božju, kršćani najviše moraju oduravati krivokletstvo kojim se izobličuje pravednost što ima

⁵² Vinodolski zakon čl. 9, 10, 52, 56, 68 itd.

⁵³ L. MARGETIĆ, Iz vinodolske prošlosti, 151–152.

⁵⁴ Vinodolski zakon čl. 52.

⁵⁵ CD II 135, 138–139.

⁵⁶ Šurmin, *Acta Croatica* 8, 74–75.

⁵⁷ Isti 37, 104–105.

⁵⁸ Isti 80, 146–150.

ostati neokaljana; a što je još odvratnije, njom se niječe vjera u Krista. U posljednje je vrijeme sve više zločestih i pokvarenih ljudi koji su odbacili čast i poštivanje Boga, dali se potkupiti novcem ili obećanjima, pa su upali u zlo. Kad im se to dokaže, ne smije ih se kazniti manjom kaznom nego odsijecanjem jezika tako da ne mogu više govoriti⁵⁹. Čini se da je upravo vjera razlog oštih kazni za krivokletstvo. Srednji je vijek naime bio veoma pobožan, pa se ovakvo jedno zlo htjelo iskorijeniti ostrim kaznama. Smatralo se naime da je izvrtnje istine nijekanje Boga i vjere u Krista.

Novigradski zbornik običajnog prava u čl. 6 veli: »Isto tako po običaju nije vjerodostojan nijedan čovjek, ako bi bio u jednoj od ovih krivica: prva je krivica ova: koji ubije čovjeka; druga je: koji se nađe da se krivo zakleo nije vjerodostojan po običaju; treća je krivica: koji je krivo svjedočio nije vjerodostojan; četvrta je krivica: koji je lupež nije vjerodostojan; peta je krivica: radi krive sodžbine; takvi nisu vjerodostojni, osim sa zakletvenicima zvanim porotnicima, i kakva je šteta ili sumnja protiv toga, takve treba dati porotnike, katkada manje, a katkada više prema vrsti štete«⁶⁰. U čl. 11. istoga *Zbornika* kaže se: Isto tako nije vjerodostojan svoj za svoga ni drug za druga⁶¹.

b) Po Vinodolskom je zakonu žena imala pravo svjedočenja na sudu. Uvjet je bio da bude na dobru glasu, da nema drugih svjedoka i da se vodi spor između žene i žene⁶². Iz čl. 20. moglo bi se zaključiti da je žena mogla svjedočiti i u sporovima koji su se vodili među muškarcima, ali nije mogla svjedočiti u korist vlastitoga muža. Split pak godine 1174. donosi ovaj zaključak među drugim odredbama procesnog prava: odsada pa ubuduće nijedna žena ne može biti uzeta za svjedoka, a ako bi bila predložena, valja je kao svjedoka odbaciti⁶³. Dubrovnik pak godine 1275. vodi spor zbog jednoga konja s jednim svojim građaninom. Žena navodnog vlasnika konja, pozvana da dadne izjavu i posvjedoči, sudskim istražiteljima ovako odgovara: »Recite gospodinu knezu i sucima da sam ja žena i ne znam što trebam odgovoriti. Moj će brat Dobroslav mjesto mene odgovoriti«. Dobroslav mjesto svoje sestre ovako odgovara: »Moja sestra je žena. Ona se razumije samo u vreteno i preslicu, u trgovinu se ništa ne razumije. Kad se vrati njezin muž, on će odgovoriti svakomu tko ga što upita, prema običaju grada Dubrovnika. A što se konja tiče, moja se sestra u to ne miješa«⁶⁴.

c) Čini se da će način postupanja sa zločincima na otoku Rabu, o čemu imamo dokumenat iz godine 1234, umnogome pomoći u pronalaženju okvira u koje bi valjalo smjestiti pojedine odredbe Vinodolskoga zakona i drugih običajnih zakona u ostalim krajevima. Premda bi svaka točka odredbe o postupku sa zločincima na Rabu trebala biti prokomentirana posebice, sma-

⁵⁹ J. BARBARIĆ – J. KOLANOVIĆ, *Diplomatarium Sibenicense* 145, 311–312.

⁶⁰ M. BARADA, *Starohrvatska seoska zajednica*. Dodatak, str. 165.

⁶¹ *Isti*, str. 165.

⁶² Vinodolski zakon čl. 18.

⁶³ CD II 135, 138–139.

⁶⁴ CD VI 98, 110–111.

tramo da je i ovako svrsishodno jer će poslužiti u daljem radu na kodificiranju našeg običajnog prava.

Tko čovjeka rani mačem, kamenom ili drvetom, platit će 24 perpera: 8 knezu, 8 općini, 8 oštećenome. Ako počinitelj nema odakle platiti, izgubit će desnu ruku. Ako zbog tuče uslijedi smrt, počinitelj će platiti 100 perpera, od kojih knez dobija jednu trećinu, a pokojnikova žena, djeca ili rodbina, dakle nasljednici, ostale dvije trećine. Uz to će počinitelj biti prognan iz grada, a u nj se neće moći vratiti niti s odobrenjem pokojnikovih rođaka. A kad uhićeni kradljivac ne bude imao odakle platiti, ima biti obješen. – Tko god neke stvari ukrade i bude uhićen, za svaku će stvar platiti 10 perpera i kaznu. A ako kradljivac bude pozvan na sud te se na zakonski određenom ročištu do večeri ne pojavi, bit će zbog te krađe osuđen. A ako tužitelj ne dođe na određeno ročište, gubi svoje pravo. Ako pak kradljivac, uhvaćen dvaput ili više puta u krađi, krađu nadoknadi i to se dokaže, ne može biti osuđen na očišćenje željezom. Sud će ipak o njemu voditi računa kao o kradljivcu. – Tko pokaže na čovjeka koji bi morao nositi željezo, zaklet će se da to nije učinio iz zloće. Kradljivac za odvjetnika ne može imati: oca, brata, gospodara koji bi branio slugu ili ukućane. – Ako nekoga u mjestu njegova boravka napadne zločinac i ushtjedne mu oteti stvari, pa zločinac bude ubijen ili ranjen, počinitelj neće platiti nikakvu kaznu, nego će ga općina štiti i braniti (ista je odredba ponovljena god. 1376). – Ako bi se koja žena bavila vraćanjem, i to se dokaže, ne može se očistiti željezom⁶⁵. Ako zbog vraćanja uslijedi smrt, neka se ona spali. – Tko bi nekoga, u prisustvu sudskog službenika ili drugoga čestita čovjeka, priječio da traži svoje stvari što su mu bile ukradene, taj neka bude kradljivac. – Ako je netko pozvan za svjedoka na sudu koji se vodi zbog nekog zločina, ima položiti prisegu da će govoriti istinu. Ako zakletvu ne bi htio položiti, platit će kaznu od 12 perpera. – Tko ukrade zelenje iz vrta ili grožđe iz vinograda, platit će tri perpera. Novčana će se kazna najprije podmiriti oštećenome, a onda knezu. – Ako netko bude ubijen, a osumnjičeni ubojica bude nijekao, i nitko dvobojem ne bi htio dokazati smrt dotičnoga čovjeka, općina će staviti osumnjičene na kušnju, i koliko ih se pronađe krivima za smrt onoga čovjeka, platit će kaznu kako je prije određeno⁶⁶.

Godine 1374. rapska općina preko svojih izaslanika traži od kralja Ludovika potvrdu svojih starih sloboda i povlastica i drugih običaja koji su dio starog prava općine rapske (*spectantes... antiquo iuri*). Između ostaloga traže slobodu da smiju podizati tužbu protiv krivaca iste općine, zločinaca itd., da smiju podizati građanske i krivične parnice itd.⁶⁷ Kraljica Elizabeta nalaže Rabljanima da se pokoravaju krčkom knezu Stjepanu kao svomu knezu, ali neka mu ništa ne dopuste da uvodi nove običaje, posebno što se tiče namesta, kako Rab ne bi osiromašio⁶⁸. Isti nalog upućen je i knezu Stjepanu. Kaže

⁶⁵ O vraćari v. Vinodolski zakon čl. 59.

⁶⁶ CD III 366, 421–422.

⁶⁷ CD XV 28, 42–43.

⁶⁸ CD XVI 211, 259.

se naime da su Rabljani uputili kraljevskom prijestolju žalbu protiv kneževa postupka jer da knez uvodi neke nove običaje i zakone protiv njihovih starih sloboda koje su dosada uživali. On ih, primjerice, prisiljava da prizivne parnice upućuju na njegov dvor, premda su ih Rabljani nekoć slali na banov dvor i sud. Knez također za sebe želi prisvojiti neku općinsku zemlju. Elizabeta mu stoga nalaže da ne unosi nikakve novine i da se zadovolji samo onom plaćom koju su Rabljani davali njegovim prethodnicima⁶⁹.

d) Petnaestak godina prije donošenja Vinodolskoga zakona Slavonski sabor kodificira procesno pravo u različitim sudskim sporovima građanskog i krivičnog prava, o čemu se u pravnoj znanosti ne vodi dovoljno računa.

Godine 1273. ban Matija Čak proglašava sljedeće zaključke Hrvatskog sabora koji, kako se u uvodnom dijelu ove isprave veli, »počivaju na istinskim i zakonitim razlozima«: 1. Nijedan tužitelj ne smije uzeti za svjedoka svoga pristava, krvnoga srodnika, rođaka, slugu ili župnika. 2. Ako se ročište određuje pred banom, poziv ima biti uručen petnaest dana prije, a ako pred banskim sucima, onda osam dana prije održavanja ročišta. 3. Tužitelj će na prvom ročištu u obliku sudskog spisa iznijeti tužbu kako ne bi ostalo mjesta za prevare i podvale. 4. Ako se pozvani ne pojavi na prvom ročištu, platit će kaznu od 40 denara, a za svaki slijedeći izostanak platit će kaznu po običaju kraljevine. 5. U sudskom sporu zbog posjeda, krađe, nasilja, ubojstva ili izdaje, ako se stranka pozvana na ročište pojavi osobno ili preko svoga zastupnika, donošenje konačne i neodložne presude ima se produživati bez kazni sve do sedmog ročišta, a od primanja poziva na ročište do njegova održavanja ima proći 15 dana, ili se za sedam naloga što se zakonski mogu primiti određuje jedno neodložno ročište. Ako se tko u navedenim slučajevima pozvan ne pojavi na sedmom ročištu, sudac će na osmom ročištu javno proglasiti da se krivac ima pokoravati zakonu, a za nedolazak na prijašnja ročišta ima iznijeti pravi i opravdani razlog. 6. Ako bi se netko usprotivio pristavu ili mu laž spočitnuo, a svoju tvrdnju zakonski ne bi mogao dokazati, za kaznu će platiti jednu marku. 7. Ako netko pretuče pristava ili kaptolskoga čovjeka poslana za svjedoka, i ako mu se to zakonski dokaže, platit će kaznu od 10 maraka. 8. Ako netko na sudu ustvrdi da su kaptolska pisma lažna, a kraljevskim pismima ne dokaže protivno, platit će kaznu od 10 maraka. 9. Ako bi netko bio osuđen na novčanu kaznu što je ima platiti sucu ili protivnoj stranci i ne plati je do drugoga ročišta, a na trećem ročištu kraljevinski sudac sa svjedokom Čazmanskog ili Zagrebačkog kaptola i svjedocima Zagrebačke ili Križevačke županije zatraži da se od dobara protivne stranke plati dug prema pravednoj procjeni, suci će, imajući u vidu imovno stanje dotičnoga, odrediti rok da isplati što po zakonu ima isplatiti. 10. Ako bi netko bio okrivljen zbog zločina izdaje ili zbog kovanja lažnog novca, pa ako tužitelj ne bi mogao dokazati, tužitelj se ima osuditi na istu kaznu predviđenu za te zločine (*poena talionis*). 11. Ako bi netko na sudu iznio da dotični žitelj kraljevine provodi nasilnički život, a to ne dokaže, platit će kaznu za polovicu ubojstva, tj. 60 pensa. A ako tužitelj kaže osumnjičenome

⁶⁹ CD XVI 212, 259–260.

da je on bio kradljivac njegovih stvari ili razbojnik, a zakonski to ne dokaže, platit će dvije kazne. 12. Ako netko na sudu pogrdnim riječima napadne svoga protivnika u sučevoj prisutnosti, platit će kaznu za opranje jezika, tj. 25 pensa, a u manjim će parnicama biti kažnjen samo običnom novčanom kaznom. 13. Tko na sudu nekoga okrivi da je nasilno nasrnuo na tuđu kuću, a to ne dokaže, bit će osuđen na dvostruku kaznu. U svakoj pak vrsti tužbe, ukoliko je donesena presuda o dvoboju ili zakletvi, ako bi se stranke izmirile, sudac osim izmirenja u pismenom obliku neće tražiti ništa više. 14. U nijednoj parnici, kad tužitelj od okrivljenoga javno traži prisegu ili okrivljeni od tužitelja, sudac ne može donijeti presudu o međusobnom dvoboju, nego se parnica ima okončati zakletvom, osim ako stranke svojevolarno izaberu očišćenje putem dvoboja. 15. U parnici zbog ubojstva ili krađe, ukoliko je donesena presuda da se okrivljeni opravda zakletvom, platit će kaznu očišćenja od 40 denara; isto će se opsluživati u parnicama zbog vinograda i mlinova ako je presuđena zakletva, pa će okrivljeni platiti istu kaznu očišćenja. 16. U parnici zbog novca krivac se nipošto ne smije kazniti zatvorom, osim ako je očigledno da nema novaca ili posjeda. 17. U tužbi zbog krađe ili nasilja ili kojegagod zločina čovjek koji ima posjed sudit će se bez porudžbine (*sine cautione fideiussoria*). 18. Nitko ne može biti osuđen za zločin drugoga, kao otac za sina koji je već oslobođen (*emancipatus*), ili brat za brata koji se već diobom odijelio od porodice, osim ako su znali za zločin ili bili učesnici. 19. Obiteljsko dobro što je ostalo bez nasljednika, ima ostati u vlasti njegova plemena. 20. Ako se vrši razmjera nečije zemlje, sudac ne može posegnuti za njezinim plodovima ili koristima doklegod parnica među strankama ne bude okončana. 21. Kod neprijateljskog upada u zemlju, ili kad kralj pođe u ratni pohod osobno, tada i plemići kraljevine Slavonije moraju poći na vojnu a priključuju se baronima kojima se žele priključiti. 22. Ako je jednom podmirena daća za banov silazak, ban je ne smije više tražiti, a dužnici jobagioni i plemići dužni su je podmiriti do osmine sv. Martina. 23. Ako netko ne bi htio podmiriti neku daću, župan će križevački ili zagrebački, sa svjedokom Zagrebačkog ili Čazmanskog kaptola tražiti isplatu daće. 24. Zagorski plemići, kao niti plemići drugih sličnih županija, područnom županu nisu dužni davati *descensus*, i ne potpadaju pod njegov sud, već sudbenu vlast nad njima ima ban. 25. Sakupljači marturina smiju ići samo s 12 ili 14 konja, ne više, i njima se od svakoga plemena ima predati jedna ovca, šest kokoši, jedna guska, četiri posude vina... kako je naznačeno u povlastici kralja Bele. 26. Sakupljači daće »sedam dinara« i kazne za odbijanje vojne službe dobit će polovicu skupljene svote. 27. Sakupljači marturina u plemićkim kurijama ili jobagionskim kastrumima nipošto ne smiju uzimati desetinu od nekih kuća, od seoskog špana ili glasnika⁷⁰.

Bio je ovo tek pokušaj govora o postojanju, kodificiranju i primjeni hrvatskog običajnog prava u različitim krajevima gdje se nalazio hrvatski živalj. Posao je pravnika, diplomatičara i povjesničara načiniti jednu sintezu hrvatskog običajnog prava čiji se pabirci nalaze u objavljenoj, ali i u neobjavljenoj

⁷⁰ CD VI 26, 25–28.

diplomatickog građi, kao i u drugim povijesnim izvorima koji su nam sačuvani. Očigledno je da u objavljenoj diplomatskoj građi ima još dosta elemenata koji u ovom radu nisu spomenuti. Očigledno je da ih ima i u neobjavljenoj diplomatskoj građi. Bilo je pokušaja objedinjavanja tih elemenata, posebice u radovima M. Barade, no glavnina se posla nalazi pred budućim generacijama. Ipak nam se čini da u svjetlu elemenata, koji su ovdje izneseni, Vinodolski zakon poprima jedno posebno značenje. Čini nam se da ga valja promatrati, ne kao nešto izolirano, već kao dio živog organizma pravnog ustrojstva koje je tada bilo na snazi. Svaka pak njegova usporedba sa sličnim pravnim sustavima u Evropi samo dokazuje da su glavna pravna načela koja se naziru u Vinodolskom zakonu istodobno sveopća baština čovječanstva, no obojena posebnostima življa na ovim prostorima.

Riassunto

ALCUNE DISPOSIZIONI DELLA LEGGE DI VINODOL NELLA LUCE DEL MATERIALE DIPLOMATICO PUBBLICATO

Nel presente lavoro l'autore intende dimostrare l'esistenza di un diritto consuetudinario, vivo ed organico, tra i Croati in tutte le regioni dove essi vivevano. In alcune parti della Croazia il diritto consuetudinario è codificato, in alcune però si trasmette a voce di generazione in generazione. Comunque sia, gli uomini dirigevano la loro vita quotidiana secondo le disposizioni di esso. Così il diritto consuetudinario era un regolatore della vita sociale, religiosa, politica, morale ed economica. I contorni del diritto consuetudinario si intravedono nel materiale diplomatico, nei codici contemporanei del diritto e negli statuti delle città.

In questo contesto va considerata anche la Legge di Vinodol. Essa non è qualcosa di isolato, ma va posta nella cornice del complesso delle disposizioni giuridiche che erano in vigore nelle varie parti in cui vivevano i Croati.

Questa tesi è stata dimostrata dall'autore attraverso i quattro campi regolati dal diritto consuetudinario e quello promulgato. Sono i campi del diritto del furto, del delitto dell'omicidio, del diritto ereditario (sotto l'aspetto speciale del diritto ereditario femminile) et del diritto processuale.

In delitto del furto in varie parti croatiche si qualificava diversamente. Il principio però è sempre uguale. Le pene invece, particolarmente le ammende, si distinguevano dalla regione alla regione. Le circostanze in cui furto è commesso determinano le qualità delle pene, cioè quale sia l'oggetto del furto, chi era il proprietario dell'oggetto rubato, se il furto sia commesso assieme alla rapina, di giorno o di notte, a così via.

Il delitto dell'omicidio si qualifica pure prendendo in considerazione le circostanze in cui è stato commesso, e prima di tutto se l'omicidio sia doloso oppure colposo. Gli esempi estratti dal materiale diplomatico dimostrano chiaramente che anche le ammende per l'omicidio in varie regioni croatiche erano più o meno uguali.

Il diritto ereditario considera anzitutto il padrone immediato o diretto, cioè il produttore che sta coltivando le terre. Il diritto radicale riguardava l'ereditario stesso nel contesto delle leggi in vigore. Quanto riguarda il diritto ereditario femminile la Legge di Vinodol lo lasciava al libero arbitrio del padrone. In altre regioni il diritto ereditario femminile è stato regolato dal diritto consuetudinario o dalle leggi positive. Il diritto statutario in alcune nostre città (ad esempio Sebenico) regolava il diritto ereditario femminile in modo positivo.

Il diritto processuale comprende le disposizioni sul modo come muovere una causa, come eleggere i giurati, come prestare giuramento e così via. La testimonianza delle donne in alcune regioni è stata accettabile, in alcune però non era valida. Tutto il diritto processuale, secondo l'autore, va considerato nella luce delle deliberazioni dell'Assemblea di Croazia, promulgate nel 1273 dal bano di Croazia.

L'autore in fine sta sottolineando che il suo lavoro rappresenta soltanto un tentativo di considerare la Legge di Vinodol sotto l'aspetto delle varie disposizioni, sia del diritto consuetudinario che quello positivo.